

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SİHHİYE DAİRESİ REİSİ VE ORDU SİHHİYE MÜFETTİŞ-İ UMUMİSİ SÜLEYMAN NUMAN PAŞA (1868 – 1925)'NİN HAYATI VE ASKERİ FAALİYETLERİ

Efdal AS

Dr., Kara Harp Okulu, eas@kho.edu.tr

ÖZ

Osmanlı Devleti için XIX. yüzyıl, bir taraftan maddî ve manevî olarak faturası ağır bir dizi askerî yenilgi, isyan ve toprak kaybıyla karşı karşıya kaldığı, diğer taraftan ise devlet yöneticilerinin kısmen Düvel-i Muazzama'nın baskısı, kısmen de kendi iradesiyle, kötü gidişi durdurmaya ve çöküşü önlemeye yönelik önlemler aldığı ve yenilikler yaptığı bir yüzyıl olmuştur.

Söz konusu gidişatı durdurmanın yollarından birinin eğitilmiş kitleler yetiştirmek olduğunu gören yöneticiler, çeşitli alanlarda batılı anlamda eğitim veren ihtisas okulları açarak, ülkenin ihtiyacı olan kadroları yetiştirmeye çalışmışlardır. Bu ihtisas okullarının başında, 1827 yılında açılan *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane* gelmektedir. Yine aynı yüzyılda açılan *Mekteb-i Harbiye* (1834) ve *Mekteb-i Mülkiye* (1859) ile birlikte geleceğin aydınlarını yetiştiren *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*'den yetişen önemli şahsiyetlerden birisi de Süleyman Numan Paşa'dır.

Bu çalışmada, *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*'den mezun olduktan kısa bir süre sonra, 6 yıl kadar Almanya'da kalarak asker hekimliği konusunda uzmanlaşan, bu uzmanlığı sayesinde gerek barış döneminde, gerekse savaş döneminde Osmanlı Ordusu'nda sıhhiye hizmetlerine önemli katkılarda bulunan Süleyman Numan Paşa'nın hayatı ve mesleki faaliyetleri irdelenecektir.

Çalışma sırasında *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri*, *Kızılay Arşivi* ve *MSB Lodumlu Arşivi*'nden alınan belgelerin yanı sıra, bir kısmı anı niteliğinde olan çeşitli kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askerî tıp, asker hekimler, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Süleyman Numan.

SULEIMAN NUMAN PASHA (1868-1925) ; HEAD OF THE MEDICAL DEPARTMENT OF THE FIRST WORLD WAR AND GENERAL INSPECTORATES OF THE ARMY MEDICAL DEPARTMENT (HIS LIFE AND MILITARY ACTIVITIES)

ABSTRACT

XIX. Century was a century for the Ottoman Empire when a series of military losses, rebellion and loss of territory, with a high material and spiritual costs, were faced on one hand and the state officials took measures and made innovations for stopping the rot and preventing the fall partially with the pressure of the great powers and partially by their own will on the other hand.

The officials, who saw that one of the ways to stop the aforesaid rot was to train educated masses, opened the schools of specialization, giving the education in western sense in several fields and tried to train the staffs, needed by the country. The Imperial School of Medicine, opened in 1827, was the primary one of these schools of specialization. One of the prominent figures, who came through the Imperial School of Medicine which trained the future intellectuals together with the Imperial Military Academy (1834) and Imperial School of Political Science (1859), which were opened in the same century, was Suleiman Numan Pasha.

In this study, the life and professional activities of Suleiman Numan Pasha, who went to Germany in a short time after graduating from the Imperial School of Medicine and specialized in military

medicine in Germany for about 6 years, made significant contributions to the medical services in the Ottoman Empire Army either in the peacetime or wartime owing to his area of specialization, were examined.

The documents, obtained from *the Ottoman Archives of The Prime Ministry and Archive of Lodumlu of the Ministry of National Defense* as well as the books and articles, a part of which have the characteristics of memory were used during the study.

Keywords: Military medicine, military doctors, The Balkan Wars, The First World War, Suleiman Numan

1. GİRİŞ

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl sonra girmiş olduğu 1911 Trablusgarp ve 1912-13 Balkan Savaşları'ndan ağır yenilgiler ve büyük toprak kayıpları ile çıkmıştır. Özellikle Balkan Savaşları'nda toprak kaybının yanında çok miktarda insan kaybı da söz konusudur. Savaşlardaki insan kaybının çokluğunun önemli bir nedeni de Osmanlı ordusundaki sağlık teşkilatının yetersizliğidir. Bu yetersizliği gören iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'nın yöneticileri, 1887'de Seraskerlik makamına bağlı olarak kurulmuş bulunan, bünyesinde iki şube (1. ve 2. Şubeler) ile iki komisyon (*Umur-ı Sıhhiye-i İnsaniye* ve *Umur-ı Sıhhiye-i Hayvaniye*) barındıran Sıhhiye Dairesi'ni düzenleme yoluna gitmişlerdir. 1913 yılında yapılan bu düzenleme ile Sıhhiye Dairesi dört şubeye ayrılmıştır. Buna göre, 1. şube muamelât-ı zatiye (personel), 2. şube levazımât-ı sıhhiye (ikmal), 3. şube muayene rapor ve 4. şube de kanun, tüzük, haber alma ve istatistik işleriyle görevlendirilmiştir (Özbay, 1976: 118-119).

Aynı düzenlemeyle, 24 Aralık 1913'te Miralay rütbesinde iken *Sıhhiye Dairesi Reisi*liği ve *Ordu-yu Hümayun Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği* görevine getirilen ve bu görevi savaş sonuna kadar başarıyla sürdüren Süleyman Numan Paşa (asıl adı Süleyman Fahri), 1868 (1285) yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Selanik Belediyesi'nde mimar olarak görev yapan Debreli Numan Ağa, annesi Melek Hanım'dır (Sağlam, 1935: 29)¹. Süleyman Numan ilk tahsilini medresede yapmıştır (Akşam, 15 Ağustos 1945)². 11 Şubat 1306'da (23 Şubat 1891) Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den 1323 no.lu diploma ile ve yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur (Ekin, 1945: 124).

¹ Süleyman Numan Paşa'nın vefatının 10. Yılı olan 1935'te, yıllarca beraber çalıştığı asistanı ve meslektaşı Tevfik Salim (SAĞLAM) tarafından bir anma töreni tertiplenmiş, akabinde bu törende Süleyman Numan Paşa'nın meslektaşları, arkadaşları ve öğrencileri tarafından yapılan konuşmalar bir kitap hâline getirilmiştir. Annesinin kimliğine ait tek bilgi, kitapta Tevfik Salim (SAĞLAM) tarafından yapılmış olan "Hoca, Hekim ve İlim Adamı Süleyman Numan" adlı konuşmada geçmektedir. Bkz. **Süleyman Numan**, (Yayınevi belirtilmemiş.), İstanbul, 1935, s. 29.

² Süleyman Numan'ın hayatı, ölümünün yirminci yılı olan 1945 yılında, Akşam Gazetesi'nde "Tanımadığımız Meşhurlar" adı altında, dönemin ünlü gazetecisi Hikmet Feridun Es tarafından, tefrika hâlinde 15, 16, 18, 19, 22, 23, 25, 26 Ağustos 1945 tarihlerindeki nüshalarda yayınlanmıştır. Buradaki yazılar daha sonra Selçuk Karakılıç tarafından derlenerek kitap hâline getirilmiştir. Bkz. Hikmet Feridun Es, **Tanımadığımız Meşhurlar**, (Haz. Selçuk Karakılıç), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.

2. ASKERİ/MESLEKİ HAYATI

2. 1. Mesleğinin İlk Yıllarında Süleyman Numan

Yüzbaşı Süleyman Numan'ın ilk görev yeri, Haydarpaşa Hastanesi'dir. Burada görevli iken 2 Temmuz 1307 (14 Temmuz 1891)'de, sınavla Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane *Teşrih-i Marazi Muallim Muavinliğine* tayin edilmiştir.

Bu görevin yanı sıra 19 Nisan 1309'da (1 Mayıs 1893) kendisine *Müfredât-ı Tıb ve Fennî Tedavi* muallim muavinliği de verilmiştir. Bu arada, 10 Şubat 1309'da (22 Şubat 1894) geçici bir görevle şüpheli hastalıklar için Eskişehir'e atanmıştır (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). Eskişehir'de bulunduğu dönemde, şehirdeki kolera salgınına önlemeye yönelik yapmış olduğu çalışmalardan dolayı 4 Rebiülahir 1312 (5 Ekim 1894) tarihinde terfi-i rütbe istidasında bulunmuş,(BOA, Tarih: 9 Rebiülahir 1312, Dosya No: 491, Gömlek No:36816) ve isteği uygun bulunarak 25 Teşrinievvel 1310 (6 Kasım 1894) tarihinde *kolağası* rütbesine terfi etmiştir. Kolağası Süleyman Numan, iki gün sonra, 27 Teşrinievvel 1310'da, Ziya Nuri, Asaf Derviş, Kerim Sebati, Eşref Ruşen'le [gazeteci Ruşen Eşref Ünaydın'ın babası] beraber Almanya'ya tahsile gönderilmiştir (Akşam, 15 Ağustos 1945).

Süleyman Numan, her ne kadar Tıbbiye-i Askeriye'den "askerî tabip" unvanıyla mezun olmuşsa da mesleğinin gerektirdiği ilk önemli tecrübeyi 1894'te gitmiş olduğu Almanya'da *Friedrich Wilhelm Institute* bünyesinde yaşamıştır. Burada Berlin Tempelhof'da bulunan askerî hastanedeki Birinci Dâhiliye Seririyatı'nda, Ernest Von Leyden'in yanında, gönüllü asistan olarak çalışmıştır. Ayrıca, 2. Piyade Hassa Alayı'na bağlı olarak askerî sıhhiye hizmeti konusunda 6 ay boyunca eğitim almış, Alman Ordusu'nun yıllık yapılan tatbikatlarında bulunmuştur (Sağlam, 1935: 10 ve 24). Süleyman Numan'ın Almanya'da kalmış olduğu 1894-1900 yılları arasındaki altı yıllık dönemde, ülkesine hangi aralıklarla döndüğü kaynaklarda belirtilmemektedir. Fakat 1314'te (1898) ikinci kez Osmanlı topraklarını ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'in gezisi sırasında, imparatora refakat etmekle görevlendirilenler arasında olduğu bilinmektedir (Ekin, 1945: 125).

Almanya deneyimi, Kolağası Süleyman Numan'ın kendini geliştirme konusundaki yeteneğiyle birleşince, ülkeye dönüşünde, birçok askerî tabibin gelmek istediği noktalara çok hızlı bir şekilde yükselebilmiştir. Öyle ki Almanya'dan döndükten sonraki iki yıl içinde, 1900-1902 arası dönemde hem Gülhane'de hem Tıbbiye-i Askeriye'de ve hem de Tıbbiye-i Mülkiye'de, dönemin önemli hekimlerinden boşalan kliniklerde çalışabilmiştir. 5 Mart 1316 (18 Mart 1900) tarihinde İstanbul'a dönüşünde Gülhane *Seririyat-ı Dâhiliye Muallimliğine* getirilmiştir. 1901'de de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Nafiz Paşa'nın yerine *Emraz-ı Umumiye* hocası olmuştur. 17 Kânunuevvel 1317'de (30 Aralık 1901) binbaşı olmuştur (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). 25 Şubat 1902 tarihinde, önceki görevinin yanı sıra kendisine Tıbbiye-i Askeriye'de Horasancıyan Efendi'den boşalan *Seririyat-ı Mütenevvia-i Dâhiliye Muallimliği* verilmiştir (Sağlam, 1935: 11). Bu durumdan; Süleyman Numan'ın asıl çalıştığı yerin Gülhane olduğu, fakat aynı zamanda Tıbbiye-i Askeriye ve Tıbbiye-i Mülkiye'de de haftanın belirli günlerinde çalıştığı anlaşılmaktadır.

İttihat ve Terakki'nin Mekteb-i Tıbbiye'den doğduğu bilindiğinden, bir Tıbbiyeli olan Süleyman Numan'ın, dönemin muhalif çevrelerine, özellikle de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığının olup olmadığı sorusu akla gelebilir. Kaynakların çoğu bu konuya değinmemişse de önemli bir kaynakta konuya yönelik ciddi bir bilgi bulunmaktadır. Ş.Süreyya Aydemir, cemiyet üyelerinden Süleyman Numan'ın cemiyetin İstanbul kanadına yönelik tutuklama ve sürgünler sırasında Trablus'a sürüldüğünü belirtmekte fakat bu olayla ilgili bir tarih vermemektedir (Aydemir, 1983: 170-171). Bu bilgiden yola çıkarak, Süleyman Numan'ın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bir isim olduğu söylenebilir. 3 Mart 1321'de (16 Mart 1905) *kaimmakam*, 2 Mart 1322'de (15 Mart 1906) *miralay* olan Süleyman Numan'ın mesleki başarısı, bir süre sonra Saray'ın da dikkatini çekmiş ve yeni miralay olduğu bir dönemde, Padişah II. Abdülhamid'in çok değer verdiği ve hayatı tehlikede olan bir saray mensubunun konsültasyonu için Saray'a çağrılmıştır. Süleyman Numan'ın teşhis ve tedavisinden memnun kalan II. Abdülhamid, Süleyman Numan'a *mirliva* rütbesinin tebliğ edilmesini istemişse de padişahın bu iradesi birtakım nedenlerle gerçekleşmemiştir (Akşam, 23 Ağustos 1945)³.

2.2. II. Meşrutiyet Dönemi ve Tıp Fakültesi Yılları

6 Kânunuevvel 1323'te (19 Aralık 1907) *mirliva* rütbesine terfi eden Süleyman Numan'ın görev yeri, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1 Teşrinisani 1324'te (14 Kasım 1908) Gülhane Seririyatı'ndan *Mekteb-i Tıbbiye Seririyat Muallim-i Saniliği* olmuştur (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). 1894'te inşaatına başlanan, 6 Kasım 1903'te hizmete girdiğinde Tıbbiye-i Askeriye olarak hizmet vermiş olan, Teşrinievvel 1908'de Haydarpaşa'daki binada kurulan, Kadırga semtinde bulunan Tıbbiye-i Mülkiye'nin de buraya getirilmesiyle oluşturulan Tıp Fakültesi olmuştur. Fakülteye, Süleyman Numan ile birlikte 10 Gülhane öğretim üyesi de transfer edilmiştir (Ünver, 1959:293). Tıp Fakültesi'nde Süleyman Numan'a *Emraz-ı Umumiye* ile birlikte *Dâhiliye Seririyatı* hocalığı verilmiştir. Tasfiye-i Rütüb Kanunu gereğince 9 Haziran 1325'te (22 Haziran 1909) rütbesi kaimmakamlığa indirilmiş ve kendisi de 17 Eylül 1325 (30 Eylül 1909) tarihinde kadro harici kalmışsa da 21 Mayıs 1326'da (3 Haziran 1910) tekrar fakülteye dönmüştür (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). Aynı yıl, diğer meslektaşlarıyla birlikte *Osmanlı Seririyat Mecmuası*'nı çıkarmaya başlamışlardır. Süleyman Numan, derginin yayın kurulunda görev almış ve bizzat kendisi de dergiye yazılar yazmıştır.

Böyle bir fakültenin kurulması ve Haydarpaşa'da mevcut hocalara Gülhane ve Kadırga'dan gelen hocaların da katılması, 185 kişiye ulaşan kadronun, bir süre sonra düzenlenerek daraltılması ve böylece kadronun niteliğinin artırılması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Kadronun daraltılmasıyla, maaşlarda da tasarrufa gidilmiştir. Dönemin Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa (Ocak 1910 - Ocak 1912) ile Maarif Nazırı Emrullah

³ Es, padişah iradesinin Süleyman Numan'a şifahi olarak tebliğ edildiğini, fakat uzun süre yazılı olarak bir tebliğ bekleyen Süleyman Numan'a bu tebligatın gelmediğini belirtmektedir. Es, bu durumu açıklarken; Abdülhamid'in meşhur konsültasyondan sonra dairesine çekildiğini, fakat ertesi gün, kendisine sunulan jurnallerden birinde Konya'da sürgünde bulunan Ebuzziya Tefrik'in son günlerde İstanbul'da bazı kimselerle bağlantı kurduğu, bunlar arasında Süleyman Numan'ın da olduğunu belirtmesi üzerine Abdülhamid'in o gece hemen Süleyman Numan'ın Yemen'e sürülmesi emrini verdiğini, Süleyman Numan'ı seven Serasker'in Abdülhamid'i yatıştırdığını ve doktoru sürgünden kurtardığını, olaydan sonra kimsenin, padişaha paşa rütbesiyle ilgili iradesini hatırlatmaya cesaret edemediğini belirtmektedir. (Bkz. Akşam, 23 Ağustos 1945) Burada adı belirtilmeyen Serasker, 1891-1908 arasında bu makamda bulunan Mehmed Rıza Paşa'dır.

Efendi (Ocak 1910 – Mart 1911), konuyla ilgili olarak bir komisyon kurulmasını uygun bulmuşlar ve komisyonun kuruluşu için birer kişi görevlendirmişlerdir. Harbiye Nazırı'nın görevlendirdiği isim Topçu Livası Hasan Rıza Paşa, Maarif Nazırı'nın görevlendirdiği isim ise Tıp Fakültesinin Dekanı Dr. Cemil Paşa [TOPUZLU]'dır. Bu iki isim; başta Süleyman Numan, Ziya Nuri, Asaf Derviş gibi fakültenin diğer hocalarıyla birlikte bir toplantı yapmışlar ve Fransa'daki Lyon Askeri Tıp Fakültesi'ni örnek alarak 27 kişilik bir kadro oluşturmuşlardır (Ünver, 1959: 294).

Farklı okulların tek bir yerde birleşmesinin getirdiği sancılara kadro konusundaki sınırlamanın da eklenmesi, hocalar arasında birtakım gruplaşmalara neden olmuştur. Gruplar arasında özellikle iki grup arasında çekişme söz konusudur. Fakülte dekanı Cemil Paşa etrafında toplanan ilk grupta Süleyman Numan, Ziya Nuri, Asaf Derviş, Orhan Abdi, Hamdi Suat, Tevfik Recep, Ziya Beyler gibi nispeten genç hocalar bulunurken; Besim Ömer etrafında toplanan diğer grupta Esat Paşa, İsmail Derviş, Kerim Sebati, Celal Muhtar, Celal İsmail, Akil Muhtar gibi isimler vardır (Sarı, 1998: 246).

İki grup arasındaki çekişme, kısa süre sonra öğrencilere de yansımıştır. 1911 yılı başlarında Cemil Paşa'nın Mısır'a gidişinde yerine vekâleten Süleyman Numan'ın görevlendirmesi, bundan rahatsız olan Besim Ömer Paşa grubunu harekete geçirmiştir. Dönemin olaylarını bizzat yaşayan Tevfik Salim'e göre bu grup, öğrenciler arasında tahrike başlamış ve bu tahrik, Süleyman Numan'a karşı, dönemin asayiş kuvvetlerinin fakülteye getirecek kadar ileri giden bir eyleme dönüşmüştür.

Olay, bazı asistanların Süleyman Numan'dan fakültede kendileri için oda tahsisi istemesi, Süleyman Numan'ın da buna razı olmaması ve taraflar arasında tartışmalarla başlamıştır. Tartışma sırasında Süleyman Numan'ın sarf etmiş olduğu "infect" sözcüğü, farklı bir şekilde ve öğrenciye de söylendiği iddiasıyla aksettirilmiş, bunun üzerine öğrencilerin bir kısmı bir süre Süleyman Numan'ın derslerini boykot etmiştir. Tepki bununla da kalmamış, son ders günü olan 27 Şubat 1911'de öğrenciler, Süleyman Numan'ın odasını basma girişiminde bulunmuşlardır. Olaylar Üsküdar Mutasarrıfı Faik Bey'in beraberinde getirdiği kolluk kuvvetleri tarafından kontrol altına alınabilmıştır. Bu olay üzerine Süleyman Numan, Cemil Paşa'nın vekilliği görevinden çekilmiştir. Olaydan birkaç gün sonra Mısır'dan dönen Cemil Paşa'ya durum aktarıldığında, Cemil Paşa da yerine bırakmış olduğu Süleyman Numan'a öğrenciler ve muallimler tarafından yapılan bu davranışı kendisine güvensizlik addederek istifa etmiştir (Sarı, 1998:247-249). Cemil Paşa ise yazmış olduğu hatıralarında istifa nedeni olarak, muallimlerin doğrudan kendisine yönelttiği eleştirileri göstermektedir (Topuzlu, 1982: 76-85).

2. 3.Balkan Savaşları'nda (1912-1913) Kaimmakam⁴ Süleyman Numan

Gerek kaybedilen toprak parçasıyla, gerekse binlerce Balkan Türkü'nün göçmen durumuna düşmesiyle, yönetici kesimde olduğu kadar halkta da emsalsiz bir sarsıntı yaratan Balkan Savaşları'nda yaşanan faciada, ordudaki

⁴ Süleyman Numan'a ilk kaimmakam rütbesinin verilmiş tarihi 3 Mart 1321 (16 Mart 1905)'dir. Miralaylığa 2 Mart 1322 (15 Mart 1906), mirlivalığa da 6 Kânunuevvel 1323 (19 Aralık 1907) tarihinde terfi etmişse de Tasfiye-i Rütbe Kanunu nedeniyle 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909) tarihinde rütbesi kaimmakamlığa indirilmiştir. Dolayısıyla Balkan Savaşları sırasında kaimmakam rütbesiyle orduda hizmet vermiştir.

taktik ve lojistik yetersizliğin ve yapılan yanlışların yanı sıra, sıhhi hizmetlerdeki aksaklıklar da önemli rol oynamıştır. Balkanlar'da barış dönemi kuruluşunda bulunan Edirne, Dimetoka, Hadımköy, Dedeağaç, Cisri Mustafa Paşa, Manastır, İştıp, Preveze, Kozana, Mitroviçe, Gümülcine, İşkodra, Debre, Selanik, Çanakkale ve Gelibolu hastanelerine ek olarak, savaş döneminde Kızılay tarafından Üsküp ve Selanik'te seyyar hastaneler hazırlanmıştır (Özbay, 1976: 91-92). Fakat savaş başladığında, bu hastanelerde görev alacak personelin atamalarında sıkıntı yaşanmıştır. Tayini yapılan personele, görevlendirildiği bilgisi ya da birliğinin nerede olduğu bilgisinin geç ulaştığı durumlara rastlandığı gibi aynı personelin iki yere tayin edildiği de olmuştur. Ayrıca malzeme konusunda da çeşitli sıkıntılar yaşanmış, gönderilen hastane malzemelerinin bir kısmı yollarda kalmış, bir kısmı da yağma edilmiştir. (Özbay, 1976: 92-93).

Balkan Savaşları'nda bölgede görevlendirilen tabiplerden birisi de Kaimmakam Süleyman Numan'dır. Kolordu Baştabibi olarak Yanya'da görevlendirilen Kaimmakam Süleyman Numan'a 30 Teşrinievvel 1328'de (12 Kasım 1912) Müstakil Kolordu Baştabipliği görevi verilmiştir. Kaimmakam Süleyman Numan; Dr. Refik Münir (KESKİNGİL), Dr. Reşat Rıza, Şevket Celal, Osman ve Celal adlı kişilerden oluşan maiyetiyle beraber, Selanik ve Manastır yoluyla, Manastır'dan temin ettikleri bir otomobil vasıtasıyla Yanya'ya hareket etmişler, bu sırada 10-11 I. Teşrin 1912 gecesi savaş başlamıştır (Keskingil, 1935: 52-55)⁵.

Kaimmakam Süleyman Numan, geldikten bir gün sonra Kolordu Baştabipliği görevini Miralay Artin Bey'den devralmıştır. Ekibin Yanya'ya geldiği dönemde şehirde bir merkez hastanesinden başka, Papasoğlu, Adamitis, Elizabeth ve Sultaniye hastaneleri faaliyettedir (Özbay, 1976:100). Fakat merkez hastanesi, ağır yaralıları tedavi ve ameliyat edecek durumda değildir. Bu gibi yaralılar Gureba Hastanesi'ne sevk edilmektedir. Süleyman Numan, buradaki ameliyatları yapmak üzere Dr.Reşat Rıza'yı görevlendirerek işe başlamıştır.

Ayrıca kale dışındaki cephede bulunan iki seyyar birliğin etkin çalışması için gerekli önlemleri almıştır. Mevcudu 1450'ye kadar çıkan seyyar birliğin ilki Dr. Mahir'in, 500 mevcutlu ikincisi ise Bakteriyolog Ziya'nın yönetiminde faaliyet göstermiştir. Her iki birlik, Süleyman Numan tarafından cepheyle koordinasyonu sağlamakla görevlendirildiği anlaşılan Dr. Şevket Celal'in cepheye göndermiş olduğu arabalarla, hasta ve yaralıları düzenli bir şekilde Yanya'ya sevk etmekle de görevliydi. Kaimmakam Süleyman Numan ve ekibi, Yanya'nın 6 Mart 1913'te düşüşüne kadar olan dönemde, hastane malzemesinin tüm yetersizliğine rağmen 25385 hasta ve yaralı tedavi etmiştir. Savaş boyunca şehir dâhilinde yirmi beşten fazla hasta barındıracak evler açılmış ve Yanya'nın düşüşünde yatak sayısı 6697'yi bulmuştur (Keskingil, 1935: 54-56).

Yanya'nın düşüşünden sonra iki ay daha ekibiyle birlikte bölgede kalan Süleyman Numan, bu iki aylık dönemde Yunan makamlarıyla temasa geçerek tedavilerin devam etmesini sağlamış, Yunan ordusunda ve şehirde baş gösteren "sehaya" [menenjit] salgınına karşı önlemler almıştır. Bu arada iyileşenlerin esir karargâhına, yaralı ve sakat kalanların da İstanbul'a sevkini sağlamıştır (Keskingil, 1935: 56). Bu arada Yanya düştükten sonra Süleyman Numan ve ekibinin akıbeti İstanbul'da merak konusu olmuştur. Ekiple ilgili bilgi almak üzere 11 Mart

⁵ Keskingil, Süleyman Numan ve heyetinin Yanya'nın düşüş tarihi olan 20 Şubat 1913'e kadar burada görev yaptığını belirtse de bu tarih yanlıştır. Heyet en azından Mayıs başına kadar burada göreve devam etmiştir.

1913 tarihinde Osmanlı Kızılay Merkez Komitesi tarafından Belgrad'da bulunan Uluslararası Kızılhaç Temsilciliği'ne bir mektup gönderilmiştir. 2 Mayıs 1913 tarihli cevabi yazıda, Süleyman Numan, Kemal Muhtar ve Refik Münir'in sağlıklı oldukları ve Yanya Asker Hastanesi'nde çalışmalarına devam ettikleri bildirilmiştir (Kızılay Arşivi, Kutu No: 226, Belge No: 208).

Kaimmakam Süleyman Numan ve ekibinin hangi tarihte bölgeden ayrıldığı bilinmemekle birlikte, Özbay'ın eserindeki "(...) 8 Mayıs 1913'te son hekim kafesi Preveze yolu ile Yanya'yı ve öteki yurt köşelerini arkalarında bırakan Loyd gemileri ile Pire'ye ve buradan İstanbul ve İzmir'e doğru yola çıkmış bulunuyordu (...)" (Özbay, 1976:103) ifadesinden yola çıkarak, ekibin 2-8 Mayıs arasındaki bir tarihte bölgeden ayrıldığına hükmedilebilir. Dönüşünde kendisine Yanya'daki üstün hizmetlerinden dolayı "Altın İmtiyaz Madalyası" verilmiştir (Lodumlu Arşivi, 24 Rebiyülahir 1332)⁶. Yanya'dan İstanbul'a dönüşünde 17 Temmuz 1329'da (30 Temmuz 1913) Gümüşsuyu Hastanesi'ne başhekim tayin edildiyse de buradaki görevi kısa sürmüştür, Balkan Savaşları'nın bitiminde bu kez 10 Teşrinievvel 1329'da (23 Ekim 1913) bir sıhhî heyetin başkanı olarak Rusçuk'ta görevlendirilmiştir (Boysan, 1935: 37).

Balkan Savaşları'nın dramatik boyutlarından birisi de özellikle Bulgaristan'da kalan savaş esirlerinin durumudur. O dönemde Sofya büyükelçiliği görevinde bulunan Ali Fethi Bey'in, Türk esirlerinin perişan durumda olduğunu, bulaşıcı hastalıkların esir kamplarında kol gezdiğini bildirmesi üzerine Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi harekete geçmiş ve Bulgarlar'ın esir almış olduğu Türkler'in durumlarını yakından görmek üzere Rusçuk Üsera Kampı'na bir heyet göndermeye karar vermiştir. Daha sonra bu heyette bulunacak olan Dr. Mazlum'un (Boysan) anlatımına göre Sıhhiye Dairesi Reisi İsmail Besim Paşa, Yanya Harbi'nden yeni dönmüş olan ve Gümüşsuyu Hastanesi'nde başhekimlik görevinde bulunan Süleyman Numan'ı telefonla daireye çağırmışlar ve Bulgaristan'daki esirlere yardım etme konusundaki düşüncelerini sormuşlardır (Boysan, 1935: 36). Komisyonu yöneten İsmail Besim Paşa'nın, 40-50 doktorluk geniş bir kadro hazırlamak istediğini, Süleyman Numan ise buna karşı çıkarak, seçeceği 5 arkadaşı ve yeterince malzemeyle görevi yerine getirebileceğini yanıtını verdiğini kaydeden Dr. Mazlum, İsmail Besim Paşa'nın "Bu iş, yalnız bir ilim ve hocalık işi değil. Vaziyet tahmin ettiğinizden çok daha ağırdır, muvaffak olmazsınız." demek istediğini, Süleyman Numan'ın ise buna, "Süleyman Numan nerede çalışırsa muhakkak muvaffak olur." şeklinde bir çıkış yaptığını belirtmektedir. Dr. Mazlum, Süleyman Numan'ın ekibinin 2 gün sonra, 10 Teşrinievvel 1329'da (23 Ekim 1913) yola çıktığını belirtiyor. Buna göre Sıhhiye Dairesi'nde yapılan toplantının tarihi 8 Teşrinievvel 1329 (25 Ekim 1913) olmalıdır. (Boysan, 1935: 37).

Sonuç olarak Süleyman Numan'ın görüşü kabul edilmiş, küçük bir heyetle, 10 Teşrinievvel 1913'te yola çıkmıştır. Türk esirlerinin büyük çoğunluğunun toplanmış olduğu Rusçuk'a varıldığında karşılaşılan manzara hiç de iç açıcı değildir. Bulaşıcı hastalıklara yakalanıp ölenler, hemen defnedilmeyip diriler arasında bırakılmakta; kampın idaresine memur edilen bölüğe komuta edenler uluslararası kurallara uymamakta; Bulgar doktorlar hastaları muayene etmek bir yana, hastaların yanlarına bile yaklaşmayıp sıhhiye onbaşlıları aracılığıyla hastalar hakkında

⁶ Madalya, Yanya'dan geldikten uzun bir süre sonra, 9 Mart 1330 (22 Mart 1914) tarihinde verilmiştir.

bilgi almaktadırlar. Tüm bu olumsuz şartlarda psikolojisi bozulan esirler arasında intihar edenlere de rastlanmaktadır (Boysan, 1935: 38).

Zaman kaybetmeden harekete geçen Süleyman Numan, burada küçük bir çadırli hastane kurmuş ve maiyeti arasında iş bölümü yaparak tifüs hastalarına bakmak üzere Dr.Yzb. Tevfik Salim'i, tifo hastalarına bakmak üzere Yzb. İshak'ı, cerrahi servisine Operatör Yzb. Mazlum'u, Nukah servisine Dr.Yzb. Refik Münir'i, eczane ve tahlil işlerine Ecz. Kimyager Yzb. Nail'i ve diğer yaralılarına bakmak üzere Dr. Rıza'yı ve temizlik işlerine bakmak üzere de Makinist Şükrü'yü görevlendirmiştir (Boysan, 1935: 39). Bir buçuk aylık süreçte hastalara gösterilen yakın ilgi ve hijyenik ortamın sağlanmasıyla, günlük kayıp sayısı Bulgar makamlarını bile şaşırtacak derecede azalmıştır.

Sofya Sefiri Ali Fethi Bey de 1 Teşrinisani 1913'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Süleyman Numan ve heyetinin başarısından dolayı bir teşekkür telgrafi göndermiştir. Telgrafta şöyle denilmektedir:

“Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Riyaset-i Cânib-i Âlisine

Her türlü sahâbet ve himâyeden mahrum olarak envâ'i hastalıkların pençe-i bî amânına düşmüş ve sefil ve üryan bir hâlde kalmış olan userâ-yı Osmânî'nin emr-i tedâvileri zımnında cem'iyet-i muhtereme tarafından Doktor Süleyman Numan Paşa⁷ riyâseti tahtında gönderilen hey'et-i sıhhiye ile edviye ve elbisenin binlerce biçareyi sefaletten ve yüzlerce zavallıyı da bir mevt-i muhakkaktan kurtardığını kemâl-i şükrân ile istihbâr eylediğimden Hilâl-i Ahmer mü'essesesini bu def'a dahi evlâd-ı vatana ifâ eylediği muaveneden ve hidmet-i ber-i güzideden dolayı tebrik eder ve bu hususdan mütevellid teşekkürâtı da a'za-yı muhteremeye takdim-i müsâra'at eylerim.” (Kızılay Arşivi, Kuru No: 149, Belge No: 46).

Heyet, görevini 20 Teşrinisani 1329'da (3 Aralık 1913) tamamladıktan sonra yurda dönmüştür (Üster, 1964: 29). Döndükten kısa bir süre sonra, 24 Aralık 1913'te ikinci kez miralaylığa terfi eden Süleyman Numan'a, Enver Paşa tarafından *Sıhhiye Dairesi Reisi* ve *Ordu-yu Hümâyün Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği* görevi verilmiştir (BOA, Tarih: 9 Safer 1332, Dosya No: 4246, Gömlek No:318404)⁸. Bu görevlendirme, bazı kesimler tarafından sürpriz olarak nitelendirilmiş, muharip yüksek rütbeli subaylar/generaller varken üniversiteden bir hocanın bu göreve getirilmiş olması yadırganmıştır (Askerî Sıhhiye Mecmuası, 1935: 151).

2.4.Birinci Dünya Savaşı'nda Süleyman Numan Paşa

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı ve ordunun seferberliğe hazırlandığı günlerde ordunun tabip kadrosu 1281 olmasına rağmen, mevcut 1060'tır (Özbay, 1976: 304). Tüm ordunun sağlık teşkilatının başı olmak gibi önemli bir göreve getirilen Süleyman Numan, öncelikle teşkilat ve kadro düzenlemelerine gitmiş; kolordu, fırka ve hastane baştabiplerini değiştirerek işe başlamış, her birinin yardımcılığına, Almanya'da asker hekimliği eğitimi

⁷ Ali Fethi Bey'in Tasfiye-i Rütüb Kanunundan habersiz olduğu düşünülemez. Fakat burada biraz da Süleyman Numan'ı onore etmek amacıyla, Süleyman Numan'ın eski rütbesi mirlivalığa atıfta bulunup “Paşa” unvanını kullandığına hükmedilebilir.

⁸ Kimi kaynaklarda, bu tarihte kendisine verilen rütbe “mirliva” olarak geçiyorsa da (Bkz. Ekin, 1935:125.) Gerek yukarıda verilen BOA belgesi ve gerekse Lodumlu Arşivi'nden alınan “Askerî Safâhat Belgesi”nde bu tarihte kendisine verilen rütbenin “miralay” olduğu belirtilmektedir. Kaldı ki aynı belgede, Süleyman Numan'ın mirliva oluş tarihi de 1 Haziran 1331 olarak verilmektedir.

almış birer tabip yüzbaşı atamıştır (Askerî Sıhhiye Mecmuası, 1935: 147). Diğer taraftan Alman Askerî Heyeti ile İstanbul'a gelen Doktor Mayer'i, seyyar hastane ve sıhhiye bölükleri teşkilatı yapmak üzere yeni tayin edilen hekimlerle temas ettirerek, onların görgü ve bilgilerini artırmaya çalışmıştır. Ayrıca ordudaki tabip sınıfının moral motivasyonun artırıcı bir önlem olarak; Mahmut Şevket Paşa döneminde beyaz sırmaya dönüştürülen tabip subayların rütbe alâmetlerini, hekimlik bilgisinin aynı zamanda bir ihtisas meselesi olduğu gerekçesi ile sarıya dönüştürerek tabip subayların yardımcı sınıf kadrosunu aslî sınıf hâline getirmiştir (Özbay, 1976: 308).

Süleyman Numan Paşa'nın savaşın ilk döneminde almış olduğu önlemlerden birisi de ordu personeline uygulanan tifo ve kolera aşılardır. Dönemin iki amansız hastalığına karşı yapılan bu uygulama, savaş döneminde Türk Ordusu'ndaki salgınları bir hayli azaltmıştır. Öyle ki 1.Dünya Savaşı'nda Fransız Ordusu'nda 127.048, Alman Ordusu'nda ise 112.364 tifo vakasına rastlanırken, Osmanlı Ordusu'nda bu rakam sadece 8608'dir (Sağlam, 1935: 26-27). Savaş sırasında, özensiz bakımın, hijyenin, sıhhi personelin ve yatak kapasitesinin yetersizliğinin; cephe gerisindeki hastanelerde, cephedeki kadar kayıplara yol açabildiğini özellikle Balkan Savaşları'ndaki tecrübelerinden bilen Süleyman Numan Paşa, İstanbul'da bulunan hastanelerin yatak sayısını nitelik ve nicelik olarak artırmak için uğraştığı gibi, istifa etmiş ve emekli olmuş tanınmış doktorları da hizmete davet ederek personel açığını tamamlamaya çalışmıştır (Askerî Sıhhiye Mecmuası, 1935: 149-150). Haydarpaşa ve Sirkeci'de iki *sevk-i mecruhin komisyonu* teşkil ettiren ve komisyonlar emrine hasta nakliye otomobilleri verdiren Süleyman Numan Paşa, böylece cepheden gelen yaralıların düzenli bir şekilde, yara ve hastalığının niteliğine göre hastanelere sevk edilmesini sağlamıştır. Ayrıca Gülhane'de yapay uzuv yapabilecek şubeler kurmuş, sıhhi malzeme konusunda da Hilal-i Ahmer ile sıkı bir koordinasyon içerisinde olmuştur (Askerî Sıhhiye Mecmuası, 1935: 150).

Tüm savaş boyunca Osmanlı Ordusu'nun sağlık hizmetlerini yürüten sistemin başı olması hasebiyle Süleyman Numan Paşa, başkentteki bu sağlık önlemlerinin yanı sıra, Kafkas, Irak, Suriye-Filistin gibi cephelerdeki sağlık hizmetlerini de yerinden görmek üzere sık sık denetlemelerde bulunmuştur⁹. Bu denetlemelerin bir kısmı, kendisini bu göreve getirmiş olan Başkumandan Vekili Enver Paşa ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Süleyman Numan Paşa, özellikle Kafkas Cephesi'ndeki muharebelerin bir kısmında, muharebe süresince 3. Ordu komuta heyetinin yanında bulunarak hem yedek sıhhi malzemenin cepheye daha hızlı bir şekilde ulaştırılmasını sağlamış hem de yaralı ve hastaların Hasankale üzerinde Erzurum'a nakillerini temin etmiştir. Fakat bu dönemde lekeli tifo hastalığına yakalanmış ve bir süre Erzurum'da tedavi görmüştür. (Sağlam, 1941: 12 ve 22-23).

Süleyman Numan Paşa, savaş yıllarında, 3 Ekim 1915 tarihinde kurulan Türk-Alman Derneği'nin (Türkisch-Deutschen Vereinigung) yönetim kurulunda da yer almıştır (Dölen, 2013: 35; Gencer, 2003: 234)¹⁰. Dönemin

⁹ Kafkas Cephesi'nde yapmış olduğu denetlemelerde lekeli tifo hastalığına yakalanmış ve bir süre Erzurum'da tedavi görmüştür. (Sağlam, 1941: 12)

¹⁰ Gencer, derneğin onursal başkanının Sadrazam Said Halim Paşa olduğunu belirtirken, Dölen de derneğin kuruluş toplantısında Meclis-i Mebusan Reisi Halil [Menteşe] Bey, Ziya Gökalp ve Dr. Nazım Bey gibi İttihat ve Terakki'nin önde gelen kişilerinin yanı sıra, bazı nazırların, emekli paşaların, Hüseyin Cahid [Yalçın] gibi gazetecilerin de bulunduğunu kaydetmektedir.. İsmail Cenani Bey'in başkanlığında oluşturulan yönetim kurulunda ise Prof.Dr. Franz Schmidt, Prof.Dr. Ernst Jackh, Johannes Günther, Hüseyin Cahid [Yalçın] Bey, Dr. Süleyman Numan Paşa ve Halil Ethem [Eldem] gibi isimler vardır.

ünlü siyasetçi, asker ve gazeteci-yazar kadrosunu bünyesinde toplayan dernekte Süleyman Numan Paşa'nın da yer almasında hiç şüphesiz Almanya'da geçirmiş olduğu 6 yıl önemli rol oynamıştır. Savaş döneminde ayrıca, Berlin'deki Cerrahi Kongresi'ne katılmak ve cephedeki sihiye teşkilatını görmek üzere oluşturulan Sihiye Heyetinin başkanlığına, Başkumandanlık Vekâleti tarafından görevlendirilerek, söz konusu heyetle birlikte 29 Mart 1332'de Berlin'e hareket etmiştir (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi).

Süleyman Numan Paşa, 1. Dünya Savaşı boyunca kendisine verilmiş olan görevi başarıyla yerine getirmiştir. Asistanı ve meslektaşı Tefik Salim Sağlam, bu konuda şunları yazmıştır:

"(...) Umumi harp, Türk hekimliğine rüşt ve kifayetin beratinı verdi. Bu harpte Sihiye-i Askeriye başında S. Numan kudret ve karakterinde bir insan olmasaydı, o zaman yetişmiş olan insanlar ikinci ve üçüncü derecedeki işlerde körlenmiş ve bu büyük yerler müttefiklerimizin büyük istekle gönderecekleri ecnebler elinde kalmış olacaktı. Ordular kumandanlıklarını ve erkânıharbiye riyasetlerini esirgemeyen başkumandanlık, sıhhat gibi mübrim bir ihtiyaç karşısında, sıhhiyenin bütün büyük makamlarını da ecneblere tevdi etmekte tereddüt etmeyecekti. İşte Süleyman Numan'ın hiçbir hizmeti olmasa, yalnız bu muvaffakiyet kendini Türk hekimliği tarafından ebediyen takdis ettirmeye kâfidir.(...)" (Sağlam, 1935: 28-29).

2. 5. Malta Esaretinden Ölümüne Kadar Süleyman Numan Paşa

Savaşın bitimi ve Mondros'un imzalanmasıyla birlikte İstanbul'a gelen İtilaf Devletleri, birçok resmi binayı olduğu gibi hastaneleri de kontrol altında bulundurmaya başlamışlardır. Süleyman Numan Paşa, 4 Teşrinisani 1335'te, (4 Kasım 1919) *Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat-ı Mektep ve Seririyat-ı Sertababet ve Müdüriyetine* tayin olunmuştur. (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). Fakat bir süre sonra tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.

Süleyman Numan Paşa'nın sürgüne gidiş tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Oradaki yaşayışıyla ilgili olarak da sadece tek bir kaynakta birtakım bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Süleyman Numan Paşa, Malta'da iken diğer sürgünlerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmiş; onları tenis oynamaya ve denizden ve güneşten yararlanmaya teşvik etmiş; tıptan uzak kaldığı için kendisini boşlukta hissetmiş ve bu nedenle hapisane komutanlığının gün içinde serbest dolaşma izni verdiği dönemlerde Malta Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne öğrenci olarak kaydolmuş ve böylece İngilizce ve İtalyanca verilen dersleri dinlerken hem yabancı dilini geliştirmiş hem de tıp alanındaki ilerlemelerden haberdar olmuştur (Keskinbora vd., 2012: 132).

Süleyman Numan Paşa'nın Malta'dan ayrılış tarihi belli olmamakla birlikte, 31 Teşrinievvel 1921 tarihinde bazı Malta sürgünleriyle birlikte İnebolu'ya geldiği bilinmektedir (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). İnebolu'ya geldiğinde, 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a çıkan 18 subaydan birisi olan ve o sırada Ankara'da Sihiye Reisliği görevinde bulunan Dr. İbrahim Tâli'ye (Öngören) *"Geldim, ihtiyarladım. Burada bir hafta istirahat edebilir miyim?"* şeklinde bir telgraf çekmiş, İbrahim Tali Bey'den *"İhtiyarlığınızı kabul edemeyiz, arzu buyrulduğu gibi istirahat edilmesini rica ederim."* yanıtı alınmıştır (Özbay, 1976: 404). Bu telgraftan anlaşıldığına

göre, Ankara'da sıhhiye heyetinde bulunan ve bir kısmı eski çalışma arkadaşları olan isimler, Süleyman Numan Paşa'yı bir an önce Ankara'da aralarında görmek istemektedirler.

14 Kasım'a kadar İnebolu'da kalan Süleyman Numan Paşa, bu tarihte Ankara'ya hareket etmiş, Ankara'ya geldiğinde İbrahim Tali tarafından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya çıkartılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Süleyman Numan Paşa'yı özellikle 1. Dünya Savaşı döneminden tanımaktadır. Hatta savaş sırasında rahatsızlandığında, kendisine Karlsbad'a gitmesini tavsiyesinde bulunan kişinin Süleyman Numan Paşa olduğu bilinmektedir. Görüşme sırasında Süleyman Numan Paşa, *Ordu Sıhhiye Reisliği* yapma isteğini bildirdiğinde Mustafa Kemal Paşa, ordu sıhhiye reisliği yapacak genç yetişmiş hekimler bulunduğunu, geçirdiği tehlikeli ve yorucu durumlardan sonra kendisinin bilim alanında verimli olacağını belirtmiştir. Süleyman Numan Paşa, M. Kemal Paşa'nın bu yanıtı üzerine İstanbul'a dönmüştür.

M. Kemal Paşa'nın bu tutumunda, Süleyman Numan Paşa'nın eski bir İttihatçı olması ve Enver Paşa ile yakın arkadaş olduğunu bilmesinin de etkili olduğu söylenebilir¹¹. Daha birkaç ay önce kaybedilen Kütahya-Eskişehir Savaşları'ndan sonra, Enver Paşa'nın ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelme ihtimali Ankara'da birçok siyasi çevrede konuşulmaya başlanmıştı. Bu ihtimal, Eylül 1921'de kazanılan Sakarya Meydan Savaşı ile ortadan kaldırıldıysa da Enver Paşa alternatifi tamamen zihinlerden silinmemiştir ve böyle bir durumda M.Kemal Paşa'nın, Enver Paşa'ya yakın olduğunu bildiği isimlerden kuşkulması ve onlara yakınında aktif bir görev vermek istememesinin doğal olduğu söylenebilir.

İstanbul'a dönen Süleyman Numan Paşa, Tıp Fakültesi'nde kısa bir süre *Seririyat-ı Dahiliye* hocası olarak çalıştıysa da 28 Nisan 1923'te kendi isteğiyle askeri hekimlikten emekliye ayrılmıştır (Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi). Süleyman Numan Paşa, Eylül 1924'de, sekiz ay görev yapacağı Guraba Hastanesi Baş Tabipliğine tayin edilmiştir (Eti, 1935: 61-62)¹². Ölümünden kısa bir süre önce Süleyman Numan Paşa'nın, Türkiye'de bir *Millî Tıp Kongresi* toplama girişiminde bulunduğu görülmektedir. Öğrencisi ve yakın mesai arkadaşı Tevfik Salim ile birlikte söz konusu kongreyi toplamak için çalışmalarına başladıysa da (Üster, 1964: 31)¹³ kısa bir süre sonra rahatsızlanmış ve 20 Temmuz 1925'te karaciğer kanserinden, Gülhane 'de yapılan bir

¹¹ Süleyman Numan Paşa'nın Enver Paşa'ya yakınlığına Hikmet Feridun Es'in yazı dizisinde aktardığı ve Malta'da geçmiş olan aşağıdaki anı da örnek gösterilebilir: "(...) *Vefakârlığına gelince; bunu da Malta'da bulunan pek maruf bir politika adamımız şöyle anlatıyor: "Malta'da yemek yiyorduk. İyi şeyleri seven Süleyman Numan için güzel şeyler hazırlanmıştı. Ve Süleyman Numan'ın da keyfi vardı. Bu sırada Enver Paşa'dan bahis açıldı. Sofradakiler şiddetle onun aleyhinde bulundular. Süleyman Numan susuyor ve renkten renge giriyordu. En felaketli anlarında bile hislerini frenlemesini ve kızmamasını bilen bu ilim adamı feveran edip bir yanardağ vaziyetine giriyordu. Birdenbire çatalını bıraktı. Hayatında pek nadir olan sinirli dakikalarını yaşıyordu. Etrafındaki en sevdiği arkadaşlarına şöyle dedi: "Ondan şikâyet etmeyelim! Bu şikâyet hakkını başkalarına bırakalım. Bizim Enver'den şikâyete hakkımız yoktur." Ve o gün en sevdiği yemeklerden bile ağzına tek lokma koymadı. Dostluklarına bu kadar bağlı idi."* (Akşam, 19 Ağustos 1945).

¹² Eti, Guraba Hastanesi'nde göreve başlama tarihini Eylül 1341 (1925) olarak veriyor. Süleyman Numan'ın Temmuz 1925'te öldüğü bilindiğinden, tarih Eylül 1340 (1924) olmalıdır.

¹³ Tevfik Sağlam, hocasının kongre toplama idealini Eylül 1925'te Ankara'da gerçekleştirmiştir.

ameliyat sonrasında hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi Sultan Mahmud Türbesi Haziresi'ne defnedilmiştir (Keskinbora vd., 2012:132).

3. ESERLERİ VE ALMIŞ OLDUĞU ÖDÜLLER

Süleyman Numan Paşa'nın, özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki aktif görevlerinden önceki dönemlerde yazmış olduğu kitaplar ve makaleler mevcuttur. Aşağıda, Süleyman Numan Paşa tarafından yazılmış olduğu tespit edilebilen kitap ve makalelerin liste hâlinde künyeleri verilmiştir:

3.1. Kitaplar:

Emrâz-ı Umumiyye, (Samuel Abravanel ile birlikte), İstanbul, 1324 R [1908 M].

Kolera, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniyye [İstanbul],1326 R [1910 M].

Emraz-ı Dâhiliye - İntanî Hastalıklar, (Süreyya Ali ve Tevfik Salim ile birlikte), İkbâl Kitabhanesi, İstanbul, 1328 R [1912 M]

Ernest Funlaydın ve 1899 Tarihinde Dijital Hakkında Verdiği Ders, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniyye [İstanbul], 1329 [1913].

3.2. Makaleler:

"İltihâb-ı Sehâyâ-i Müstevli", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Mart 1326, C.1, S.1, s.4-16

"Kızıl, Al Gömlek (Skarlatina)", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Mayıs 1326, C.1, S.3, s.97-108.

"Kızılın Korunma ve Tedâvisi", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Haziran 1326, C.1, S.4, s.145-158

"Lösemi, Sebeb-i Maraz ve Atoksil ile Tedâvisi", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Temmuz 1326, C.1, S.5, s.203-207.

"Kolera", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Ağustos 1326, C.1, S.6, s.240-253; Eylül 1326, C.1, S.7, s. 300-309; Teşrinievvel 1326, C.1,S.8, s.337-362; Teşrinisani 1326, C.1,S.9, s.397-414; Kânunuevvel 1326, C.1,S.10, s.434-452.

"Ernest Von Leyden", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Kânunusani 1326, C.1, S.11, s.482-487.

"Sirozun Tedâvisi", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Şubat 1326, C.1, S.12, s.561-567.

"Kan Tükürme", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Mart 1327, C.2, S.13, s.20-27.

"Tevsi'i Mide", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Eylül 1327, C.2, S.7, s.303-311.

"Muhit-i Kilyenin İltihâb-ı Mütakayyihî", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Teşrinievvel 1327, C.2,S.8, s.360-363.

"Kızamık (Hasbe)", **Osmanlı Seririyat Mecmuası**, Mayıs 1328, C.3, S.3, s.122-129.

"Harb Böbrek İltihabları Hakkında", **Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye**, Haziran 1334, S. 17.

"Verem ve Frengi Hakkında Mütâla'ât", **Ceride-i Tıbbiye-i Askerîye**, Temmuz 1334 S.18.

"Ernest Von Leyden", **Servet-i Fünûn**, 18 Nisan 1318, C. 23, S. 575, s.40-42.

"Verem", **Servet-i Fünûn**,9 Ağustos 1317, C.21, S. 545, s.386-390.

3.3. Aldığı Nişan ve Madalyalar:

Süleyman Numan, askeri ve meslekî yaşantısında yapmış olduğu başarılı hizmetlerin karşılığı olarak, gerek Osmanlı devlet yöneticilerinden ve gerekse müttefik Almanya'dan çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirilmiştir. Aşağıda, almış olduğu bu nişan ve madalyaların listesi verilmiştir:

- 1- 4'üncü Rütbeden Mecidî Nişanı (24 Safer 1314)
- 2- 3'üncü Rütbeden Mecidî Nişanı (2 Şevval 1321)
- 3- Altın Liyakat Madalyası (24 Muharrem 1322)
- 4- 2'nci Rütbeden Mecidî Nişanı (16 Safer 1324)
- 5- 2'nci Rütbeden Osmanî Nişanı (3 Recep 1325)
- 6- Altın İmtiyaz Madalyası (9 Mart 1330)
- 7- Altın Muharebe Liyakat Madalyası (3 Nisan 1331)
- 8- 1'inci Rütbeden Mecidî Nişanı (30 Temmuz 1331)
- 9- 1'inci Sınıf Demir Salib Nişanı (1331)
- 10- 2'nci Rütbeden Kılınçlı Alman Kırmızı Kartlı Nişan (30 Mayıs 1916)
- 11- 2'nci Rütbeden Kılınçlı Bavyera Meziyet-i Askeriye Nişanı (16 Nisan 1917)
- 12- 3'üncü Rütbeden Plaklı Avusturya-Macaristan Hükûmetinin Fransuva Joseph Nişanı ile Harp Nişanı (1917)
- 13- 2'nci Rütbeden Almanya Devlet-i Fahimesinin Kılınçlı ve yıldızlı Taç Kralı Nişanı (1917)
- 14- Haydarpaşa İstasyonu'nda Vuku Bulan İnfilaktaki Hasta Hizmetine Mükâfaten Tahlisiye Madalyası (23 Teşrinievvel 1333)
- 15- 1'inci Rütbeden Mecidî Nişanının Kılınçlıya Tahvili (23 Eylül 1333)
- 16- Muharebe Altın Gümüş İmtiyaz Madalyası (9 Teşrinievvel 1334 (1918)) (İlgili belge EK-2'dedir.)

Süleyman Numan'ın, döneminin birçok muharip sınıf askerî personelinin meslek hayatı boyunca aldığı madalyalardan daha çok olması, onun mesleğindeki başarısının bir göstergesidir.

4. SONUÇ

Çalışma arkadaşlarının, yazmış oldukları anılarında vermiş oldukları bilgiler ışığında Süleyman Numan Paşa; titiz ve düzenli oluşu, hijyene önem veriş, katıldığı savaşlarda bile düzen ve temizlikten vazgeçmeyişi, hastalara ve öğrencilerine nazik davranışı, yeni gelişmelere ve fikirlere açık oluşu, sürekli kendini geliştirişi ve üç aylık bir evlilik dönemi hariç tüm hayatını bekâr geçirerek kendisini mesleğe adayışı ile sadece döneminin asker hekimleri arasında değil, döneminin muharip subayları arasında da müstesna bir yere sahiptir.

Almanya'da uzun süre asker hekimliği eğitimi almış bir kişi olarak, mensubu bulunduğu ülkede, humma-yı racia (dönek humma) hastalığını ilk kez teşhis etmek (Sağlam, 1935: 20), idrar, kan ve gaita tahlilini ilk kez kliniklere sokmak (Süleyman Numan, 1935: 44) gibi birçok yeniliğin öncülüğünü yapmış, Balkan Savaşları'nda ve I. Dünya Savaşı'nda almış olduğu görevleri başarıyla yerine getirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası'na ve özellikle Enver Paşa'ya yakın bir isim olarak, I. Dünya Savaşı sırasında *Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Reisi* ve *Ordu Sıhhiye*

Müfettişi Umumisi göreviyle, savaşın başında ordu mensuplarına zorunlu tifo ve kolera aşısı yaptırarak, Osmanlı Ordusu'na bu iki hastalığın vereceği tahribatı en aza indirmeyi başarmıştır.

Savaş sonrası Malta'da sürgün olarak geçirdiği dönemi müteakip Anadolu'ya geçse de burada hizmetlerine devam etmek isteği uygun bulunmamış ve mesleki çalışmalarını İstanbul'da sürdürmüştür. Türkiye'de ilk kez bir *Millî Tıp Kongresi'nin* toplanması çalışmalarına öncülük etmiş ve 1925'te hayata veda etmiştir. Vefatını izleyen ilk ve ikinci on yılda meslektaşları/öğrencileri tarafından anılmıştır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri:

BOA Arşivi, Tarih: 09/R /1312, Dosya No: 491 Gömlek No: 36816 (Hüsn-i hizmeti sebebi ile terfi-i rütbe istidasında bulunan müfredat-ı tıb ve fen tedavi muallim muavini Yüzbaşı Süleyman Numan Efendi'nin arzuhali.)

BOA Arşivi, Tarih: 9 Safer 1332, Dosya No: 4246, Gömlek No:318404 (Kaymakam Süleyman Numan Bey'in Miralaylık'a terfii.)

BOA Arşivi, Tarih: 30/Z /1335 (Hicrî) Dosya No :157 Gömlek No :8 (Taltifat, zabitan, efrad, liste; Mehmed Talat Paşa (Sadrazam); Enver Paşa, Ferik (Harbiye Nazırı); Süleyman Numan Paşa, Mirliva (Sahra Sıhhiye Müfettişi); Mehmed Ali Paşa (Yedinci Kolordu Kumandanı); Haydarpaşa İstasyonu; Tahlisiye Madalyası)

BOA Arşivi, Tarih :02/M /1337 (Hicrî) Dosya No :159 Gömlek No :11 (Taltifat, madalya; Süleyman Numan Paşa (Sahra Sıhhiye Müfettişi); Kazım Bey, Miralay)

Kızılay Arşivi, Kutu No: 226, Belge No: 208 (Yunan HA'dan alınan bilgiye göre, İstanbullu Dr. Süleyman Numan, Dr. Kemal Muhtar Bey ve Dr. Refik Münir Bey'in sağlık durumlarının iyi olduğu ve Yanya'daki askeri hastanelerde çalıştıklarına dair.)

Kızılay Arşivi, Kutu No: 149, Belge No: 46 (Çeşitli hastalıklardan mustarip Osmanlı esirlerinin tedavilerinin yapılmasından (Dr. Süleyman Numan Paşa başkanlığında) dolayı teşekkür edilmesi hakkında.)

Lodumlu Arşivi, Askeri Safahat Belgesi.

Lodumlu Arşivi, Tarih: 24 Rebiyülahir 1332 (Süleyman Fahri b. Numan'a altın imtiyaz madalyası verilmesi).

2.Kitap ve Makaleler:

Askeri Sıhhiye Mecmuası (1935) "Süleyman Numan Paşa" 65: 147-151.

Aydemir, Ş.Süreyya (1983). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa-I*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Boysan, Mazlum (1935). Bulgaristan'da Süleyman Numan. *Süleyman Numan*, İstanbul: (Yayınevi belirtilmemiş.).

Dölen, Emre (2013). *İstanbul Darülfünûnu'nda Alman Müderrisler(1915-1918)*. İstanbul: Bilgi Üni. Yay.

Ekin, İhsan (1945). "Prof.Gen. Süleyman Numan.", *Dirim*, 5-6, (Mayıs-Haziran 1945), s.124.

Es, Hikmet Feridun (2013). *Tanımadığımız Meşhurlar*, (Haz.) Selçuk Karakılıç. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Eti, Ömer Lütfi (1935). Süleyman Numan Son Ödevi Başında. *Süleyman Numan*, İstanbul: (Yayınevi belirtilmemiş.).

Gencer, Mustafa (2003). *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhü"*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Keskinbora, H. Kadirca (2011). "Balkan Harbinde Yanya Cephesi ve Dr. Süleyman Numan", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi, 11-15 Ekim, İstanbul.

Özbay, Kemal (1976). *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri-I*, İstanbul: Yörük Basımevi.

Sağlam, Tevfik Salim (1935). Hoca, Hekim ve İlim Adamı Süleyman Numan. *Süleyman Numan*, İstanbul: (Yayınevi belirtilmemiş.).

Sağlam, Tevfik Salim (1941), Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet, İstanbul: Askerî Matbaa.

Sarı, Nil (1998). "Tevfik Salim Paşa'nın Anılarına Göre Tıp Fakültesinde Şefler Hadisesi (1909-1914)", V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, 16-18 Mart, Ankara.

Topuzlu, Cemil (1982). *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (Yay H: H.Hatemi ve A. Kazancıgil), İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fak. Yayınları.

Ünver, A.Süheyl (1959). "Tıp Fakültesinin Meşrutiyet Yılları Tarihine Dair.", *Bellekten*, 23(90): 287-306.

Üster, Necati (1945). "Kaybettiğimiz Büyük Hoca: Ord.Prof. Tevfik Sağlam", *Klinik*, (Mart-Nisan-Mayıs 1964), 20 (3-4-5): 27-40.

3.Gazeteler

Akşam, 15-16-18-19-22-23-25-26 Ağustos 1945

EXTENDED SUMMARY

XIX. Century was a century for the Ottoman Empire when a series of military losses, rebellion and loss of territory, with a high material and spiritual costs, were faced on one hand and the state officials took measures and made innovations for stopping the rot and preventing the fall partially with the pressure of the great powers and partially by their own will on the other hand.

The officials, who saw that one of the ways to stop the aforesaid rot was to train educated masses, opened the schools of specialization, giving the education in western sense in several fields and tried to train the staffs, needed by the country. The Imperial School of Medicine, opened in 1827, was the primary one of these schools of specialization. One of the prominent figures, who came through the Imperial School of Medicine which trained the future intellectuals together with the Imperial Military Academy (1834) and Imperial School of Political Science (1859), which were opened in the same century, was Suleiman Numan Pasha.

In this study, the life and professional activities of Suleiman Numan Pasha, who went to Germany in a short time after graduating from the Imperial School of Medicine and specialized in military medicine in Germany for about 6 years, made significant contributions to the medical services in the Ottoman Empire Army either in the peacetime or wartime owing to his area of specialization, were examined.

The aim of this study is to familiarize closely Suleiman Numan Pasha, one of the many names who left behind the known political and military actors but impress the course of events in the period with the tasks that they have received and the activities that they have worked, in the busy decennium from the Proclamation of Second Constitutional in 1908 until the end of World War I.

Until now, very few studies have been done referring to the life and activities of Suleiman Numan Pasha. Many of these studies have been also the studies which were performed by his friends / colleagues, are based on memories and therefore in which historical anachronism were frequently done and the archive material wasn't used. For this reason, in beginning to study, primarily archival research was carried out and the material was scanned at the archives such as the Ottoman Archives of the Prime Ministry, the Red Crescent Archive and the Lodumlu Ministry of National Defense Archive. The frame of the study was determined benefiting from the materials obtained from these archives. For the dates mentioned in the text, it has been adhered to the quoted source; Gregorian equivalents were stated near-by.

After the section of "Introduction", in which the life story of Suleiman Numan Pasha was outlined, his military and professional activities were included. First of all, the schools, giving the education in the field of medicine after the proclamation of the Second Constitutional Era and the process, influencing the significant doctors of the time like Suleiman Numan Pasha, working in these schools were mentioned.

Afterwards, his services provided in Janina at first and then in Ruse during the Balkan Wars were mentioned and also some sections were provided concerning the underwhelming status of the Turkish Army during and after the Balkan Wars. His activities, conducted during the duties of head of the Medical Department of the Ministry of War and Inspectorate of the Army Medical Department to which he was appointed after Ruse and maintained during the First World War were also mentioned.

Finally, his life during and after Malta captivity, personality, medals he won and works were given.

The documents, obtained from *the Ottoman archives of the prime ministry and archive of Lodumlu of the Ministry of National Defense* as well as the books and articles, a part of which have the characteristics of memory were used during the study.